

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 37.014.54(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/167-3>**Болдирєва Л. М.**

доктор економічних наук, доцент,
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9147-5524>

Канєвська І. М.

здобувач кафедри маркетингу, підприємництва і організації виробництва,
Харківський національний аграрний університет
імені В. В. Докучаєва
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6293-1375>

Boldyrieva Liudmyla

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

Kanevska Irina

Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Docuchaev

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Виконано контент-аналіз понять «освітній простір» і «освітнє середовище». Визначено, що поняття «простір» за своїм змістом є більш ширшим, ніж поняття «середовище». Розроблено модель освітнього простору в Україні, яка включає заклади освіти як товаровиробників освітніх послуг, які задіяні у функціонуванні трьох ринків: ринку освітніх послуг, для якого розробляють свої освітні програми; ринку праці, для якого ведуть підготовку висококваліфікованих кадрів (випускників); ринку науково-технічної продукції й послуг, на якому пропонують результати своєї науково-технічної діяльності. У запропонованій моделі освітнього простору виокремлено суб'єкти й об'єкти ринку освітніх послуг, ринку праці та ринку науково-технічної продукції й послуг. Досліджено сучасну міжнародну практику концепції освітніх послуг. Визначено складники формування сучасного освітнього простору в контексті економіки знань.

Ключові слова: навчальний заклад, освіта, освітнє середовище, освітній простір, освітня послуга, ринок, розвиток.

FORMATION OF MODERN EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE KNOWLEDGE ECONOMY

The content analysis of the concepts «educational space» and «educational environment» is performed. It is proved that the concept of «educational space» is considered as: territory; integration system; subsystem of social space; pedagogical reality; system of pedagogical factors and conditions of personal development; a set of educational institutions, educational processes, and educational environments that operate in a particular area; the field where the interaction of educational environments occurs. It is proved that the concept of «educational environment» is considered as the specifics of the relationship that has developed in the institution, innovative technologies and assessment of the components of successful self-realization of the individual; a set of conditions, opportunities, and resources for personal education; the interconnection of conditions that provide human education; institutional form, which is characterized by interconnected conditions that affect human education; the environment where the formation of personality (professional development of the applicant) happens. It is determined that the concept of «space» in its meaning is broader than the concept of «environment». A model of educational space in Ukraine has been developed, which includes educational institutions as manufacturers of educational services, which are involved in the functioning of three markets: the market of educational services for which they develop their educational programs; the labor market for which highly qualified personnel (graduates) are trained; market of scientific and technical products and services where they offer the results of their scientific and technical activities. The proposed model of educational space identifies the subjects and objects of the market of educational services, the labor market, and the market of scientific and technical products and services. The modern international practice of the concept of educational services is investigated. The components of the formation of modern educational space in the context of the knowledge economy are determined. The following methods were used in the study: theoretical generalization, analysis, and synthesis, comparative analysis, observation. The practical significance of the results of the study is to determine the relationship of elements of the modern educational space of Ukraine in the context of the knowledge economy, analysis of methodological approaches to the formation of modern domestic educational space.

Keywords: educational institution, education, educational environment, educational space, educational service, market, development.

JEL classification: I25, J44

Постановка проблеми. У сучасних умовах нової економічної реальності саме сфера освіти виступає ефективним стратегічним складником цивілізаційного прогресу суспільства, адже вона є найважливішим джерелом соціально-економічного і культурного розвитку будь-якої нації.

На сучасному етапі розвитку в Україні відбувається переосмислення структури управління закладами освіти, концепції функціонування навчального процесу, поширення філософії маркетингу освітніх послуг. Головним завданням економічної стратегії сучасної України є перехід до економіки знань, заснованої на інтелектуальній діяльності, що повинна гармонійно поєднати освіту, науку і креативність. В основі такої економіки лежать трансформація фінансово-економічних систем, розвиток високопродуктивної промисловості, індустрія знань, перехід до цифрової економіки, формування постіндустріального суспільства.

Також варто враховувати останні події світового масштабу, пов'язані з наслідками пандемії, які викликали соціально-економічну невизначеність кожної країни. Нині світова економіка потерпає від нового етапу фінансово-економічної кризи, що викликана масштабною пандемією коронавірусної хвороби COVID-19 і такими відповідними змушеними заходами, як неочікуваний карантин у період 2020–2021 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розробки з питань, пов'язаних із сутністю, структурою і механізмами створення освітнього простору, здійснювали такі науковці, як: К.С. Казакова [8], К.І. Приходченко [2], Н.М. Рибка [3], А.В. Семенова [4], А.Д. Цимбалару [6] та ін. Проте, поняття «освітній простір» вчені розглядають як об'єктивний або суб'єктивний феномен. Перед усіма сторонами освітнього процесу постали виклики щодо перспектив подальшого розвитку вітчизняної системи освіти. Саме такі обставини й передбачають формування нового освітнього простору та аспектів його дослідження у контексті економіки знань.

Мета статті полягає у дослідженні теоретико-методологічних положень сучасного освітнього простору України в контексті економіки знань.

Вклад основного матеріалу. Наша країна, вибравши безповоротний напрям до Болонського процесу, стала частиною єдиного європейського освітнього й наукового простору. Україна здійснила структурні перетворення у сфері вищої освіти згідно з узгодженою системою стандартів, критеріїв і характеристик, зокрема модернізовано освітню діяльність у контексті європейських вимог. Умови глобалізації збільшують важливість присутності українських університетів у міжнародному просторі.

Тому варто зосередити увагу на вивченні такого феномену, як сучасний освітній простір в Україні, в якому відбуваються динамічні події. Варто відзначити, що науковці по-різному трактують зміст поняття «освітній простір», зокрема спостерігаються відмінні погляди щодо його структури й особливостей. Так, простір походить від лат. *spatium* і означає протяжність, вмістилище, в якому розташовані предмети і відбуваються події.

І.О. Ахновська вважає, що поняття «простір» і «середовище» не є синонімічними. На її думку, поняття «простір» за своїм змістом є більш ширшим, ніж поняття «середовище». Освітній простір характери-

зується порядком розташування одночасно існуючих об'єктів і певним чином зв'язаних між собою умов, що можуть впливати на освіту людини [1, с. 29–30]. Таким чином, освітній простір має нерозривний зв'язок із соціально-просторовими феноменами, зокрема тісно взаємодіє із такими сферами, як політика, економіка, екологія, релігія, культура та етнос.

Контент-аналіз наукової літератури різних поглядів щодо поняття «освітній простір» свідчить про те, що науковці розуміють його як:

- територію (К.І. Приходченко, 2007 р.) [2];
- інтеграційну систему (Н.М. Рибка, 2005 р.) [3];
- підсистему соціального простору (А.В. Семенова, 2009 р.) [4];
- педагогічну реальність (О. Леонова, 2006 р.; А.Д. Цимбалару, 2016 р.) [5; 6, с. 45];
- систему педагогічних чинників та умов освоєння особистістю (А.Д. Цимбалару, 2016 р.) [6, с. 45].

С.В. Кривих трактує поняття «освітній простір» як сукупність освітніх інститутів, освітніх процесів і освітнього середовища, які діють на певній території [7]. Своєю чергою, К.С. Казакова переконана, що «освітній простір» є полем, на якому здійснюється взаємодія освітніх середовищ [8].

У фаховій літературі зустрічаються різні наукові підходи до визначення поняття «освітнє середовище», які дають змогу зробити висновки про те, що вчені-економісти розглядають його як:

- специфіку взаємин, що склалися у закладі, інноваційні технології та оцінка складників успішної самореалізації особистості (колектив авторів, 2014 р.) [9];
- комплекс умов-можливостей та ресурсів для освіти особистості (М.В. Братко, 2015 р.) [10, с. 71];
- взаємозв'язок умов, які забезпечують освіту людини (В.А. Козирев, 1999 р.) [11];
- інституціональну форму, яка характеризується взаємопов'язаними між собою умовами, що впливають на освіту людини (І.О. Ахновська, 2018 р.) [1, с. 30];
- оточення, в якому відбувається формування особистості, зокрема професійне становлення студента (Н.В. Лобач, 2014 р.) [12, с. 44–45].

О.В. Гора [13] переконаний, що становлення особистості відбувається у соціокультурному просторі, яке є зовнішнім простором. На думку науковця, освітнє середовище є моделлю соціокультурного простору, яке має системно організовані складники для створення відповідних умов для його існування в просторі та вступає у взаємодію з ним.

На нашу думку, освітній простір має вигляд структурної системи. На рис. 1 наведено модель освітнього простору в Україні, яка включає: заклади освіти як товаровиробників освітніх послуг, які задіяні у функціонуванні трьох ринків, а саме ринку освітніх послуг, для якого розробляють свої освітні програми; ринку праці, для якого ведуть підготовку висококваліфікованих кадрів (випускників); ринку науково-технічної продукції й послуг, на якому пропонують результати своєї науково-технічної діяльності.

Сучасний ринок освітніх послуг в Україні почав формуватися з 1991 р. і продовжує функціонувати в умовах ринкової економіки. До особливостей ринку освітніх послуг можна віднести те, що він: по-перше, самостійний елемент; по-друге, тісно взаємопов'язаний із ринком праці; по-третє, залежний від держави, тобто

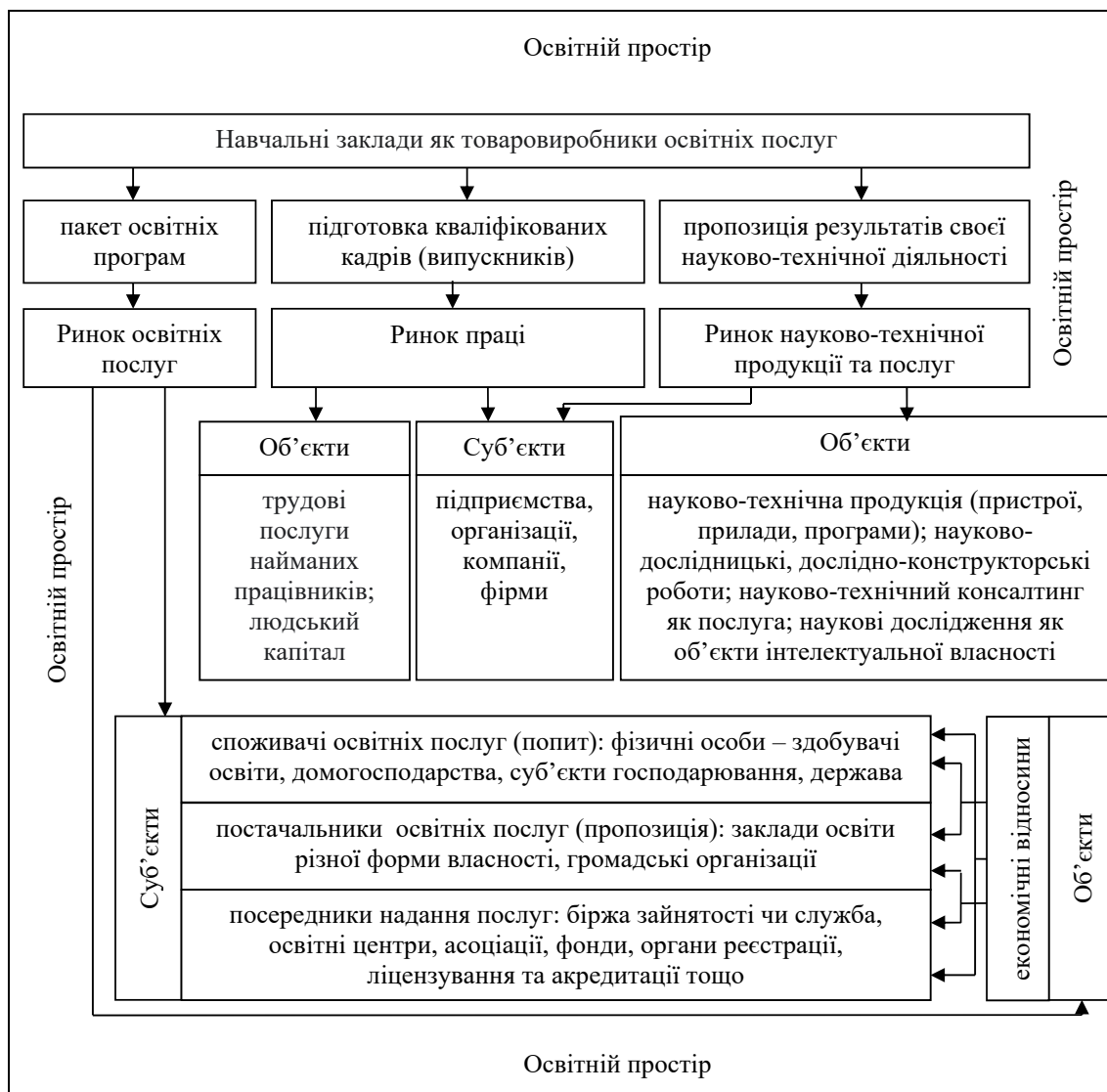

Рис. 1. Модель освітнього простору в Україні

Джерело: систематизовано авторами

з боку держави він є керованим об'єктом і водночас держава виступає його суб'єктом; по-четверте, є соціально-економічною системою.

У запропонованій моделі (рис. 1) виокремлено суб'єкти й об'єкти ринків. Так, суб'єктами ринку освітніх послуг виступають:

- споживачі освітніх послуг (попит): фізичні особи – здобувачі освіти, домогосподарства, суб'єкти господарювання, держава;

- постачальники освітніх послуг (пропозиція): заклади освіти різної форми власності, громадські організації;

- посередники надання послуг: біржа зайнятості чи служба, освітні центри, асоціації, фонди, органи реєстрації, ліцензування та акредитації тощо [14, с. 507; 15, с. 37; 16, с. 14–15].

Об'єктами ринку освітніх послуг є регулюючі економічні відносини між:

- споживачами та постачальниками освітніх послуг;
- постачальниками освітніх послуг і посередниками надання послуг;

- споживачами освітніх послуг і посередниками надання послуг.

Процес регулювання здійснюється з урахуванням таких факторів:

- момент часу, узгоджений за термінами;
- якість освітніх послуг;
- доступність освітніх послуг;
- рівень пропозиції освітніх послуг різними освітніми установами;
- рівень попиту на освітні послуги;
- ціноутворення на ринку;
- питання державного замовлення на підготовку фахівців, перепідготовку кадрів, підвищення кваліфікації, що регламентується законодавчими актами з урахуванням прогнозу потреби у фахівцях на ринку праці;

- рівень суспільної значущості освітніх послуг [15, с. 35–36].

Суб'єктами як ринку праці, так і ринку науково-технічної продукції та послуг виступають підприємства, організації, компанії, фірми.

Об'єктами ринку праці є трудові послуги найманих працівників і людський капітал.

До об'єктів ринку науково-технічної продукції та послуг відносяться науково-технічна продукція (пристрої, прилади, програми); науково-дослідницькі, дослідно-конструкторські роботи; науково-технічний консалтинг як послуга; наукові дослідження як об'єкти інтелектуальної власності [14, с. 507].

Таким чином, формування сучасного освітнього простору в контексті економіки знань повинно:

- підтримувати модуси минулого, теперішнього і майбутнього;
- забезпечити тісний контакт особистості з оточуючим її освітнім середовищем;
- сприяти осмисленню і пізнанню індивідуума всіх елементів – носіїв культури для максимального розкриття індивідуальних можливостей;
- сприяти становленню особистості та її подальшого розвитку;
- підтримувати взаємозв'язок між суспільством і соціальними інститутами освітньої спрямованості;
- розвивати природні задатки і нахили особистості;
- урахувувати інтереси і здібності суб'єктів освітнього процесу;
- формувати інтелектуальну, культурну й ерудовану особистість;
- розвивати здібності до самоосвіти і командної роботи;

- сприяти успішній інтеграції у соціум;
- забезпечити професійну самореалізацію особистості;
- підтримувати інноваційний розвиток освітніх закладів, зокрема у сфері освітніх послуг;
- сприяти інтенсивності освітньої інформації.

Висновки. Контент-аналіз наукової літератури різних поглядів щодо поняття «освітній простір» свідчить про те, що науковці розуміють його як: територію; інтеграційну систему; підсистему соціального простору; педагогічну реальність; систему педагогічних чинників та умов освоєння особистістю; сукупність освітніх інститутів, освітніх процесів і освітніх середовищ, які діють на певній території; поле, на якому здійснюється взаємодія освітніх середовищ.

Освітній простір, на нашу думку, має вигляд структурної системи. Нами розроблено модель освітнього простору в Україні, яка включає: заклади освіти як товаровиробників освітніх послуг, які задіяні у функціонуванні трьох ринків, а саме ринку освітніх послуг, для якого розробляють свої освітні програми; ринку праці, для якого ведуть підготовку висококваліфікованих кадрів (випускників); ринку науково-технічної продукції й послуг, на якому пропонують результати своєї науково-технічної діяльності.

Перспективою подальших наукових розробок у вибраному напрямі стане дослідження динаміки статистичних показників функціонування вітчизняної системи освіти.

Список використаних джерел:

1. Ахновська І.О. Теоретичні засади формування освітнього середовища в контексті економіки знань. *Економіка і організація управління*. 2018. № 4(32). С. 26–34.
2. Приходченко К.І. Творче освітньо-виховне середовище загальноосвітнього закладу гуманітарного профілю : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2007. 640 с.
3. Рибка Н.М. Єдиний освітній простір як інтеграційна система: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Одеса, 2005. 24 с.
4. Семенова А.В. Теоретичні і методичні засади застосування парадигмального моделювання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Тернопіль, 2009. 42 с.
5. Леонова О. Образовательное пространство как педагогическая реальность. *Alma mater (Вестник высшей школы)*. 2006. № 1. С. 36–40.
6. Цимбалару А.Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 41–50.
7. Кривых С.В. Соотношение понятий «среда» и «пространство» в социокультурном и образовательном аспектах. URL: <http://portalus>.
8. Казакова К.С. Образовательная среда: основные исследовательские подходы. *Труды Кольского научного центра РАН*. 2011. № 1. С. 65–71.
9. Освітнє середовище як концепт інноваційної діяльності закладу освіти (скорочений варіант) / Авторський колектив навчально-виховного комплексу «Школа-гімназія-ліцей» № 10 м. Бердичева. *Освітній простір : портал громадських експертів «Освітня політика»* від 10.02.2014. URL: <http://education-ua.org/osvitniy-prostir.php>.
10. Братко М.В. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. Вип. 135. С. 67–72.
11. Козырев В.А. Построение модели гуманитарной образовательной среды. *Pedagog*. 1999. № 7. URL: <https://old.altspu.ru/Journal/pedagog/pedagog7/a06.html>.
12. Лобач Н.В. Освітнє середовище як засіб формування інформаційно-аналітичної компетентності студентів. *Наукові записки. Серія «Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти»*. 2014. Вип. 5. С. 42–46.
13. Гора О.В. Освітнє середовище як фактор формування національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів. *Витоки педагогічної майстерності*. 2011. Вип. 8(1). С. 97–101.
14. Онищенко В.О. Інноваційні підходи управління вищим навчальним закладом. Менеджмент у XXI сторіччі : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 16–17 травня 2013 р. С. 506–509.
15. Майборода Т.М. Державне регулювання освіти в контексті розвитку національної економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Полтава, 2019. 259 с.
16. Антохов А. Вплив ринку освітніх послуг на розвиток інноваційної економіки України. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2012. Вип. 17. С. 14–22.

References:

1. Akhnovska I.O. (2018) Teoretychni zasady formuvannya osvitnoho seredovyscha v konteksti ekonomiky znan [Theoretical principles of formation of educational environment in the context of knowledge economy]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, no. № 4 (32), pp. 26–34.
2. Prykhodchenko K.I. (2007) *Tvorche osvitno-vykhovne seredovysche zahalnoosvitnoho zakladu humanitarnoho profilu* [Creative educational environment of a general educational institution of humanitarian profile]. Donetsk: DonNU. (in Ukrainian)
3. Rybka N.M. (2005) *Unified educational space as an integration system: socio-philosophical analysis* [A single educational space as an integration system: socio-philosophical analysis] (PhD Thesis), Odesa.
4. Semenova A.V. (2009) *Theoretical and methodical principles of application of paradigmatic modeling in the process of professional training of future teachers* [Theoretical and methodical bases of application of paradigmatic modeling in the course of professional training of future teachers] (PhD Thesis), Ternopil.
5. Leonova O. (2006) *Obrazovatelnoye prostranstvo kak pedagogicheskaya realnost* [Educational space as a pedagogical reality]. *Alma mater (Vestnik vysshey shkoly)*. no. 1, pp. 36–40.
6. Tsymbalaru A.D. (2016) *Osvitniy prostir: sutnist, struktura i mekhanizmy stvorennia*. *Ukrayinskyy pedahohichnyy zhurnal* [Educational space: essence, structure and mechanisms of creation]. *Ukrayinskyy pedahohichnyy zhurnal*, no. 1, pp. 41–50.
7. Krivykh S.V. *Sootnosheniye ponyatiy "sreda" i "prostranstvo" v sotsiokulturnom i obrazovatelnom aspektakh* [Correlation of the concepts of "environment" and "space" in the socio-cultural and educational aspects]. Available at: <http://portalus> (accessed 24 January 2021).
8. Kazakova K.S. (2011) *Obrazovatel'naya sreda: osnovnyye issledovatel'skiye podkhody* [Educational environment: basic research approaches]. *Trudy Kolskogo nauchnogo tsentra RAN*, vol. 1, pp. 65–71.
9. Avtorskyi kolektyv navchal'no-vykhovnoho kompleksu «Shkola-himnaziya-litsey» № 10 m. Berdycheva (2014) *Osvitnye seredovysche yak kontsept innovatsiynoi diyal'nosti zakladu osvity (skorochenny variant)* [Educational environment as a concept of innovative activity of an educational institution (abbreviated version)]. *Osvitniy prostir: portal hromads'kykh ekspertiv «Osvitnya polityka»*. Available at: <http://education-ua.org/osvitniy-prostir.php> (accessed 24 January 2021).
10. Bratko M.V. (2015) *Struktura osvitnoho seredovyscha vyshchoho navchal'noho zakladu* [The structure of the educational environment of higher education. Proceedings]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*, vol. 135, pp. 67–72.
11. Kozyrev V.A. (1999) *Postroyeniye modeli gumanitarnoy obrazovatel'noy sredy* [Building a model of a humanitarian educational environment]. *Pedagog*, no. 7. Available at: <https://old.altspu.ru/Journal/pedagog/pedagog7/a06.html> (accessed 24 January 2021).
12. Lobach N.V. (2014) *Osvitnye seredovysche yak zasib formuvannya informatsiyno-analitychnoyi kompetentnosti studentiv* [Educational environment as a means of forming information and analytical competence of students]. *Naukovi zapysky. Seriya: Problemy metodyky fizyko-matematichnoyi i tekhnolohichnoyi osvity*, vol. 5, pp. 42–46.
13. Hora O.V. (2011) *Osvitnye seredovysche yak faktor formuvannya natsionalnoyi identychnosti studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Educational environment as a factor in the formation of national identity of students of higher educational institutions]. *Vytoky pedahohichnoyi maysternosti*, vol. 8(1), pp. 97–101.
14. Onyshchenko V.O. (2013) *Innovatsiyni pidkhody upravlinnya vyshchym navchalnym zakladom* [Innovative approaches to higher education management. Management in the XXI century: materials International]. *Menedzhment in XXI storichchi* (Ukrainian, Poltava, May 16–17, 2013). Poltava, pp. 506–509.
15. Mayboroda T.M. (2019) *Derzhavne rehulyuvannya osvity v konteksti rozvytku natsional'noyi ekonomiky* [State regulation of education in the context of national economy development] (PhD Thesis), Poltava.
16. Antokhov A. (2012) *Vplyv rynku osvitnikh posluh na rozvytok innovatsiynoi ekonomiky ukrayiny* [The influence of the market of educational services on the development of the innovative economy of Ukraine]. *Ukrayinska nauka: mynule, suchasne, maybutnye*, vol. 17, pp. 14–22.